

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНЦІВ В ЕТНОКУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ

У статті йдеться про комунікативні стратегії й тактики українців в етнокультурній парадигмі під час позитивної та негативної реакції в спілкуванні. Розкриття комунікативних особливостей згоди / незгоди, дозволу / заборони здійснено паралельно з аналізом особливостей національної свідомості українців. Описана комунікативна стратегія українців, що націлена на позитивно конотовану інтеракцію, її естетизацію, одним із маркерів якої в українській традиції є вживання здрибіло-пестливих (демінутивних) форм власних та загальних назв у контексті відповідної ситуації — побутової чи художньої.

Ключові слова: стратегії, тактики, комунікативний кодекс, закони комунікації, етнокультурна парадигма, позитивна / негативна реакція.

Рябокiнь Н.А. Коммуникативные стратегии украинцев в этнокультурной парадигме. В статье идет речь о коммуникативных стратегиях и тактиках украинского народа в этнокультурной парадигме при положительной и отрицательной реакции в общении. Раскрытие коммуникативных особенностей согласия / несогласия, разрешения / запрета осуществлено параллельно с анализом особенностей национального сознания украинцев. Описана коммуникативная стратегия украинцев, нацеленная на положительную интеракцию, одним из маркеров которой в украинской традиции является употребление ласкательных форм собственных и общих названий в контексте соответствующей ситуации — бытовой или художественной.

Ключевые слова: стратегии, тактики, коммуникативный кодекс, законы коммуникации, этнокультурная парадигма, позитивная / негативная реакция.

Ryabokon N.O. Communication Strategies and Tactics in the Ukrainian Ethnic and Cultural Paradigm. The article is about communication strategies in Ukrainian ethnic and cultural paradigm as for the positive and negative reactions in communication. Disclosure of communicative features of agreement / disagreement, permission / prohibition is conducted in parallel with the analysis of the peculiarities of the national consciousness of the Ukrainians. It is described the communicative strategy of the Ukrainians, aimed at a positive interaction, one of the markers which in Ukrainian tradition is the use of diminutive forms of proper and common names in the context of the everyday or artistic communicative situation. The speech of the Ukrainians mental characteristics is analyzed, that are presented in a wide use of expressive means in the structure of the statements of agreement / disagreement, enable / disable, for example, different types of intonation, the usage of interjections to intensify positive or negative reaction. It is also described a special function of gentle / rough (dirty) accost, which is not only to point out the recipient, but also to express emotional meaning, that is the way to specify and intensify. The phraseological formula of agreement / disagreement, enable / disable of different etymology (folklore, mythological, literary, speech) are considered, which are the common means of linguistic and expressive imagery in the Ukrainians communication.

Keywords: strategy, tactics, communicative code, communicative laws, ethnic and cultural paradigm, positive / negative reaction.

Кожний індивідуум є представником свого народу, транслятором його національних світоглядно-духовних цінностей, об'єктивованих мовою. Свого часу В. Гумбольдт потрактував мову як відображення духа народу, як втілення його духовної енергії й еволюції [5: 349], а О.О. Потебня визначив

духовну значущість мови як шлях «витворення естетичних і моральних ідеалів», духовного світу етносу на найдавніших етапах його становлення й розвитку [9]. Ці постулати забезпечили розуміння мови як «істинного ядра духа народу», бо індивідуалізованість духа ніде не виражена так ясно, як у своєрідній формі мови [8: 54]. Тож мова «національно специфічна й на її підґрунті можна реконструювати особливості національної ментальності; засобом її опису слугує універсальний субкод *lingva mentalis*... елементарні, далі не членовані смисли, універсуми людської свідомості», – резюмує А. Вежицька [2: 115].

Вербальна комунікація як функційний аспект мови також відтворює специфічні риси етносу, його ментальності, етики, поведінки. Національну комунікативну поведінку загалом розуміють як сукупність норм і традицій спілкування конкретної лінгвокультурної спільноти. Науковий аналіз особливостей комунікативної стратегії представників різних культур є важливим у багатьох аспектах – лінгвістичному, психолінгвістичному, етнолінгвістичному, культурологічному, дидактико-педагогічному, оскільки дає можливість краще усвідомити мотиваційно-діяльнісні параметри міжособистісного спілкування представників одного етносу, а також визначити специфіку національної вербальної комунікації порівняно з іншими комунікативними етносистемами.

У цьому контексті вивчення комунікативного кодексу українців на матеріалі мовленнєвих актів позитивної й негативної реакції видається особливо актуальним, адже висловлювання *згоди / незгоди, дозволу / заборони* надають певне уявлення про закони, стратегії і тактики національної лінгвокомунікації. Розкриття комунікативних особливостей *згоди / незгоди, дозволу / заборони* проводимо паралельно з аналізом особливостей національної свідомості українців, що й становить мету поданої розвідки. Свідомість будь-якої людини завжди етнічно позначена, в основі світобачення кожного народу лежить особлива система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем тощо.

У філософії історії М. Грушевського формування національної свідомості відбувається під складними впливами як фізичного, так і соціального світів, а національний характер будь-якого народу генетично обумовлений тривалим еволюційним процесом: особливості психічного складу, типи мислення визначаються не лише історичними традиціями, соціальним середовищем та вихованням, а й спадково [4]. Національні почуття, національна свідомість і культура повинні формуватись на загальнолюдських, гуманістичних цінностях, і кожна нація мусить прагнути «загально-людську культуру пересадити на свій національний ґрунт» [4: 97]. Національна культура має бути «артерією, якою вливається в національну сферу рух і життя загально-людське» [4: 100]. Національний характер – це неповторне поєднання низки специфічних рис, притаманних певній етнospільноті як цілості.

Людині властиво відчувати як позитивні, так і негативні емоції. Емоції відрізняються ступенем експресивності, спрямованістю, цільовими настановами. Кожний народ виробив свої, культурно обумовлені правила емоційної поведінки. Стримано виявляють емоції китайці, японці, англіїці.

Такого не можна сказати про українця, адже характерними рисами українців вважаються «як експресивність та емоційність, так і дотепність, спритність, винахідливість, зокрема в мові» [3: 167], «холеричний темперамент, схильність до емоційно-екстазичного реагування на перебіг ситуацій, загальна динамічна організація внутрішнього світу, що загалом є виявом потужного життєвого потенціалу етносу» [7: 124]. Емоційне чуттєве начало, яке домінує над раціональним, із погляду Д. Чижевського, є «безумовною рисою психічного укладу українця» [11: 17–23].

У мовленні зазначені психічні особливості українців виявляються в широкому вживанні експресивних засобів у складі висловлювань *згоди / незгоди, дозволу / заборони*, наприклад, використання окличної інтонації: — *Позичте, дорогий сусіде, троячку. — З великим задоволенням!* (В. Минко); — *Дай хоч зараз поцілую, Ксеню! — Ні!* (В. Гжицький); — *Можна доповідь підготувати? — Можна!* (З усного мовлення).

Комунікативна функція емоційності полягає в інформуванні про емоційний стан мовця та його ставлення до ситуації мовлення: позитивне ставлення — мовець *погоджується / дозволяє*, негативне ставлення — мовець *не погоджується / забороняє*. Прикладом відкритої форми виявлення емоцій є вигуки, які інтенсифікують позитивну чи негативну реакцію: — *Хіба в дорозі нам ще кручі будуть?! — О, так, моя дитино! Великі кручі, і яри, і камені нас ждуть* (О. Олесь); — *Гляди, щоб вранці бігати не прийшлося та грітись. — А так! Мороз одурюють уміє* (О. Олесь); — *Тобто, на вашу думку, у парламенті має бути більше партій, наприклад, ніж зараз? — Ох, не погоджуюся* (В. Литвин).

Окремо слід назвати групу імперативних вигуків, які теж виражають різноманітні волевиявлення мовця, зокрема заборону, і «мають найвищий ступінь інтенсивності спонукальної ознаки» [10: 429]: — *Прошу вислухати, Карпе Карповичу! — Годі!* (В. Минко); *Пустити його, пусти!* — *Геть!* (В. Минко).

Особливу функцію виконують ніжні / грубі (лайливі) звертання, оскільки не тільки конкретизують адресата, а й виражають емоційне значення, тобто є водночас і конкретизаторами, й інтенсифікаторами: — *І жіноцтву можна приєднатися? — Звичайно, люба, — відповів князь Рюрик* (В. Малик); — *Усе то через ті книги, — підтакнув другий голос. — О, то свята правда, ласкаві панове!* (Р. Іванчук). За С.К. Богдан, звертань, які містять негативне стилістичне забарвлення, звичайно, бажано уникати в розмові [1: 88], але, на жаль, саме такі звертання часто трапляються у висловлюваннях *згоди / незгоди, дозволу / заборони*: — *Жінко, Химіє! — Замовч, теленню!* (В. Минко); — *Приїхав!.. Дя Іван приїхав! — Не кричи, шалена!* (В. Минко). Такі звертання можуть вказувати на внутрішні й зовнішні властивості людей (і позитивні, і негативні). Слід зазначити, що обидва види звертань мають місце в негопозитивних мовленнєвих актах, але позитивні використовуються частотніше в *згоді* та *дозволі*, а негативні — *незгоді, забороні*.

Варто подати коментар і про фразеологізми у функції *згоди / незгоди, дозволу / заборони*. Фразеологічною глибиною відкривається потужний зріз матеріальної й духовної культури, яку надійно зберігає українська мова, найдавніші уявлення про світ, релігійні погляди та звичаї, народні обряди, закони повсякденного життя наших пращурів. Ідіоматичні й фразеологізовані

формули *згоди / незгоди, дозволу / заборони* різної етимології (народні, міфологічні, літературні, мовленнєві) є поширеним засобом мовної образності й виразності в комунікації українців: – *Чимало їх лежало тут кругом тебе, – відповіла Мотря, – глянь, яка червона мурава! – Твоя правда* (Б. Лепкий); – *Не можна ж рівняти Оленку до Єфросини? – Що правда, то правда.* (І. Нечуй-Левицький); – *Напевне, дістається Дмитру Гавриловичу? – Ще б пак!* (І. Ветров).

Фразеологізовані висловлювання *згоди / незгоди, дозволу / заборони*, як видно з прикладів, різноманітні, експресивно й емоційно насичені. Такі моделі, доречно вжиті в контексті, впливають на слухача, допомагають чіткіше передати позитивну чи негативну реакцію комунікантів, роблять її виразнішою, надають емоційного забарвлення діалогу, що цілком характерно для української моделі спілкування з огляду на особливості національного темпераменту.

Загалом для українського комунікативного формату «визначальною рисою є висока комунікативна активність учасників спілкування, які апелюють до опонентів у межах заданої ситуації щодо розв’язання певних проблем» [7: 161]. При цьому комунікативна стратегія українців націлена на позитивно конотовану інтеракцію, її естетизацію, одним із маркерів якої в українській традиції є вживання здрібно-пестливих (демініутивних) форм власних та загальних назв у контексті відповідної ситуації – побутової чи художньої [там само]. Цю традицію простежуємо в численних фольклорних зразках, зокрема народнопісенних, що репрезентують фрагмент національної мовної картини світу українців.

С. Єрмоленко, досліджуючи вживання демінутивних форм у народній пісні, говорить про естетичну функцію мови, що пов’язана із поняттям психологічної константи. «Мова традиційного фольклору прагне до відображення бачення колективного, спільного, того, що легко запам’ятовується, передається усталеними формулами, символами, за якими відчувається творець – народ. До таких психологічних констант, зокрема, належать й інтимізуючі функції словотвірних варіантів (засобів), коли будь-яка реалія, усе, про що мовиться й співається, незалежно від його реального змісту в опозиції добро – зло оформляється здрібно-пестливими засобами. Інтимність, ліризм, здрібно-пестливий характер належать до психологічних констант українців» [6: 30].

Спостерігаємо цю тактику в комунікативно змодельованих пісенних контекстах, де йдеться і про *згоду*, і про *відмову*, про *схвальне й несхвальне*: *Не козирись, парубочку, / І не копиль губу, / Коли любиш так, як кажеш, / То веди до шлюбу! / Ой, дівчинонько, рад би шлюб узяти, / Та не велить мати* (Українські народні пісні); *Як же мені, козаченьку, / Правди не казати, / Як я вийду за ворота, / Тебе не видати* (с. 183); *Ой чом ти, ти, хмелечку, не хмелишся, / Чом, Петруньо, не женишся? / Ой як же мені женитися / Не хоче Тетяночка дивитися* (с. 350).

Окрім демінутивних форм у фольклорному тексті продуктивними є й інтимізовані, позитивно конотовані моделі, які зменшують емоційну напругу *незгоди, відмови*, надають контекстові *схвальності*:

*Ая, тобі, Галочко, до лісу поїду.
Ой поїдь же, серце моє, я мужа не маю.
Ая тобі, Галочко, і дров нарубаю.
Ой нарубай, серце моє, я мужа не маю.
Ая з тобов, Галочко, і спати лягаю.
Ой не лягай, серце моє, я юж мужа маю (с. 64).*

Такі комунікативні стратегії й тактики є особливістю українського усного (побутового) спілкування, націленого й на реалізацію інтенційної програми (намір), і забезпечення позитивної атмосфери в інтеракції. Це дозволяє розглядати висловлювання *згоди / незгоди, дозволу / заборони* як специфічні мовленнєві формули, що обслуговують різні ситуації спілкування, виконують низку комунікативних функцій (емоційного тиску, аксіологічну, терапевтичну, оберегальну, ідентифікаційну та ін.), виступають дієвим засобом мовленнєвого впливу, маніпуляції.

У проєкції на українську мовну свідомість універсальні закони комунікації набувають етномаркованого вербального вияву, об'єктивуючись у тому мовно-мовленнєвому матеріалі, що сформувався впродовж тривалої комунікативної практики українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Богдан С.К.** Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
2. **Вежицкая А.** Язык, культура. Познание / А. Вежицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.
3. **Горський В.** Міф свободи в сучасній українській культурі / В. Горський // Філософія в українській культурі. – К., 1992. – С. 164–182.
4. **Грушевський М.** Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – 240 с.
5. **Гумбольдт В. фон.** Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
6. **Єрмоленко С.Я.** Фольклор і літературна мова / С.Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1987. – 248 с.
7. **Маленко О.О.** Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості / Олена Маленко. – Харків, 2010. – 488 с.
8. **Медвідь А.** Українська мова в реалізації ідеї громадянського суспільства // Мандрівець. – 2004. – №1. – С. 54–57.
9. **Потебня О.** Мова, національність, денационалізація: Статті і фрагменти / Упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова. - : Нью-Йорк, 1992. – 155 с.
10. **Сучасна українська літературна мова.** Синтаксис. [Текст] / За заг. ред. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
11. **Чижевський Д.** Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський // Філософія в українській культурі. – К., 1992. – С. 17–23.

Рябокін Наталія Олександрівна – старший викладач кафедри перекладу та іноземних мов, Полтавський інститут економіки і права.

Україна, м. Полтава, 36011, просп.Першотравневий, 19/2

E-mail: n_werbowa@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0001-5950-8798>

Ryabokon Natalia Olexandrivna – senior lecturer at the Department of Translation and Foreign Languages, Poltava Institute of Economics and law.

Ukraine, Index 36011, Poltava, street prospekt Pershotravneviy, 19/2.

E-mail: piel-admin@ukr.net